

## РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО МАЛОГО БІЗНЕСУ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАННЯ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИПЕРЕДЖАЛЬНОГО РОЗВИТКУ<sup>1</sup>

### THE ROLE OF INNOVATIVE SMALL BUSINESS IN SOLVING THE PROBLEM OF IMPORT SUBSTITUTION AND INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE INDUSTRIAL SECTOR AS A CONDITION TO ENSURE RAPID DEVELOPMENT

УДК 005.21:338.58:65.011.4

**Ващенко Т.В.**

к.е.н., асистент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю Сумський державний університет

**Летуновська Н.Є.**

к.е.н., асистент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю Сумський державний університет

*У статті розглянуто актуальність орієнтації промислових підприємств на імпортозамінне та експортоорієнтовне виробництво продукції. Особливу увагу приділено ролі малого бізнесу у формуванні валового продукту, виділено позитивні сторони для соціально-економічної системи держави за умов підтримки малого бізнесу з погляду впровадження стратегії імпортозаміщення в умовах забезпечення інноваційного розвитку.*  
**Ключові слова:** експортна орієнтація, імпортозаміщення, маркетингова стратегія, промислове підприємство, інноваційний розвиток.

*В статті рассмотрена актуальность ориентации промышленных предприятий на импортозамещающее и экспортоориентированное производство продукции. Особое внимание уделено роли малого бизнеса в формировании валового продукта, выде-*

*лены положительные стороны для социально-экономической системы государства в условиях поддержки малого бизнеса с точки зрения внедрения стратегии импортозамещения в условиях обеспечения инновационного развития.*

**Ключевые слова:** экспортная ориентация, импортозамещение, маркетинговая стратегия, промышленное предприятие.

*The article considers the relevance of the industrial enterprises orientation for import-substituting and export-oriented production. Particular attention is paid to the role of small business in the formation of the gross product. Highlight positive aspects of the state socio-economic system provided support small businesses in terms of the of import substitution strategy implementation to provide innovative development.*

**Key words:** export orientation, import substitution, marketing strategy, industrial enterprise.

**Постановка проблеми.** Розвиток промислової галузі України значно залежить від зовнішньої кон'юнктури, тому гостро постає проблема пошуку внутрішніх можливостей для якісного економічного зростання вітчизняних підприємств. Важливо українському виробнику позбутися статусу сировинного придатка для європейського ринку. Реалізація українських товарів та послуг, а не сировини на міжнародних ринках є перспективним напрямом розвитку економіки у цілому. Орієнтація вітчизняного виробника на перспективний інноваційний шлях розвитку на засадах імпортозаміщення є фундаментом економічної стабільності. Економічний ефект від впровадження стратегії імпортозаміщення для бізнесу полягає в укріпленні вітчизняних підприємств, акумуляції грошових ресурсів для модернізації виробничих ліній та процесів, насиченні внутрішнього попиту, збільшенні кількості робочих місць, міжгалузевої співпраці та галузевої диверсифікації економіки. На державному рівні реалізація стратегії імпортозаміщення у промисловості дасть змогу вирішити ключову проблему – дисбалансу експортно-імпортних операцій та створити фундамент для модернізації промисловості. Наступний рівень – це стратегія експортоорієнтації, що націлена на

входження конкурентоспроможного підприємства чи галузі в систему світогосподарських зв'язків, орієнтацію на науково-технічний прогрес та інноваційний шлях розвитку.

Таким чином, формування та реалізація експортоорієнтованого вектору розвитку промисловості України в умовах випереджального інноваційного розвитку на засадах впровадження стратегії імпортозаміщення у діяльності малого бізнесу та промислових гігантів дадуть змогу підвищити конкурентоспроможність вітчизняного виробника на міжнародних ринках збуту через удосконалення техніко-технологічних процесів виробництва, зміцнення потенціалу підприємства та його інвестиційного клімату в очах інвестора.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання виходу вітчизняних підприємств із кризового стану досліджено у працях багатьох учених, серед яких – С.М. Ілляшенко [1], Н.В. Куденко [2], А.А. Мазаракі [3], Р.А. Фатхудінов [4] та ін. Їхні дослідження та наукові розробки є фундаментом для вирішення поставленої проблеми, проте сьогодні ринок вимагає нестандартних, інноваційних, випереджальних стратегічних рішень відповідно до сучасних бізнес-процесів.

Загальнотеоретичні аспекти застосування політики імпортозаміщення розглядають такі вчені, як: О.В. Болотна, Т.Ф. Ларіна [5], І.В. Дунаєва, В.Ю. Бабасв [6], Я.А. Жаліло [7], Н.В. Коваленко [8], Т.М. Мельник [9], С.М. Пазізіна [10], Л.І. Федун

<sup>1</sup> Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної теми «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (№ ДР 0117U003928).

лова [11], М.М. Якубовський [12] та ін. Однак недостатньо висвітлено питання взаємозв'язку політики імпортозаміщення та бізнесу. Залишається недослідженим питання ролі саме малих вузькоспеціалізованих підприємств в оптимізації експортно-імпортних операцій на засадах імпортозаміщення для забезпечення випереджального розвитку промислової галузі України.

**Постановка завдання.** Мета статті – дослідження перспектив стратегічного розвитку малого бізнесу на засадах імпортозаміщення з урахуванням вектору експортоорієнтованого виробництва в умовах випереджального інноваційного розвитку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Практика реалізації стратегій імпортозаміщення розвиненими країнами говорить про те, що орієнтація діяльності на застосування передових технологій, науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, модернізацію виробничого обладнання та впровадження результатів науково-технічного прогресу в діяльність промислових підприємств здатна призвести до стабільного економічного зростання. Першочергове завдання промислового сектору України – позбутися значного відставання у розвитку від лідерів ринку промислових товарів та за рахунок накопичення капіталу пришвидшити власний розвиток. Пріоритетними напрямками стратегічного розвитку вітчизняної економіки мають стати інноваційність та підвищення технологічного рівня. Як наслідок, підвищиться конкурентоздатність продукції на вітчизняному та зарубіжних ринках як за рахунок підвищення якості та технічного рівня, так і за рахунок скорочення витрат виробництва.

Річні витрати українців на імпортні товари поступово наближаються до 1 трлн. грн. У 2015 р. їх офіційно було придбано на \$37,5 млрд., у 2016 р. – \$39,2 млрд., а в I півріччі 2017 р. – вже \$22,5 млрд. При цьому дані Держстату про частку вироблених у країні споживчих товарів у торговельній мережі чітко фіксують тенденцію до збільшення питомої ваги імпорту цих товарів за останні 10 років [13].

Так, за 2014–2016 рр. в Україні зменшилася частка реалізованого імпортного бензину із 40,9% до 30,9%, мастильних матеріалів – із 49,5% до 48,6%, при цьому продовольчі товари або утримують свою частку, або збільшуються. У країні також склалася ситуація, коли імпортується чимало нескладних споживчих товарів, які можна виготовляти чи вирощувати в регіонах, наприклад свіжі овочі, плоди та ягоди, макаронні вироби, інші групи продовольчих і непродовольчих товарів, а частка їх імпорту з року в рік зростає [14].

Реалізація українських товарів та послуг, а не сировини на міжнародних ринках є перспективним шляхом розвитку економіки у цілому. Сприяння зростанню експорту та інтеграція у світову

економіку можуть бути успішними лише за умови розвитку імпортозамінного виробництва як фундаменту під час переходу до орієнтації на експорт. Рушійною силою розвитку внутрішньогалузевої спеціалізації та формування конкурентних високотехнологічних секторів промисловості має стати перехід від імпортозаміщення до експортоорієнтації, а в довгостроковій перспективі – від експорту сировини до високотехнологічної продукції зі значною часткою доданої вартості.

Збереження критичного рівня зношеності виробничих фондів за мінімальних капітальних інвестицій робить їх експлуатацію технологічно небезпечною та економічно не вигідною на внутрішньому ринку та неконкурентоспроможною – на зовнішніх. Це зумовлює спрямування переважної частини капітальних інвестицій на утримання та експлуатацію поточних виробничих активів, а не на їх кардинальну модернізацію. За зношеності основних засобів у понад 75% рівень валового нагромадження основного капіталу у ВВП становив у 2016 р. лише 15,2%. Це нижче безпекового рівня у 20% для економік із помірною зношеністю основних засобів та малоефективно для української економіки [15].

Інвестиційний ресурсний дисбаланс, що полягає у домінуванні власних джерел фінансування капітальних інвестицій за високої закредитованості суб'єктів господарювання, обмежує можливість інвестиційного прориву. Так, у 2016 р. власним коштом підприємств та організацій профінансовано майже 70% капітальних інвестицій. У промислових регіонах підприємства власним коштом фінансують понад 80% капітальних інвестицій. При цьому тренд зниження ролі амортизації як інвестиційного джерела за роки агресії посилюється. Такий високий рівень фінансової залежності суттєво обмежує інвестиційні можливості суб'єктів господарювання [15].

Економіка виробників промислової продукції України потребує глибоких перетворень, що дасть змогу підвищити економічну стійкість країни і зменшити її залежність від імпорту. Найбільш реальні перспективи вітчизняної економіки значною мірою пов'язані з розвитком внутрішнього ринку, що може бути реалізовано за рахунок посилення орієнтації вітчизняних підприємств на задоволення потреб власного споживача та розвитку виробництва імпортозаміщуючих товарів.

Україна належить до держав із безпрецедентно високою зовнішньоторговельною відкритістю. За роки російської агресії залежність формування ВВП від експортно-імпортних потоків зберігається на високому рівні навіть попри кардинальне згортання співробітництва з РФ.

Загальний дефіцит зовнішньої торгівлі за товарами і послугами зріс майже у чотири рази (до 148,5 млрд. грн. у 2016 р. проти 37,5 млрд. грн.

Таблиця 1  
Обсяг зовнішньоторговельних операцій  
в Україні [16]

Зовнішньоторговельні операції	2016 р.	2017 р.
Експорт	49,3%	58,8%
Імпорт	55,5%	62,8%

у 2015 р.) і сягнув 6,2% ВВП (у I кварталі 2017 р. такий дефіцит становив 23,6 млрд. грн. та 4,0% ВВП відповідно) [16].

Роль інноваційного малого бізнесу у вирішенні завдання імпортозаміщення та підвищення конкурентоспроможності надзвичайно висока. У сучасних ринкових умовах малі підприємства здатні змінити наявний в українській економіці експортно-сировинний характер. Імпортозаміщення може стати перспективним ринком для стартапів та інноваційних компаній. Такі підприємства мають підтримуватися державою шляхом спрощеного повернення ПДВ чи компенсації вартості кредитних ресурсів, залучених на модернізацію виробництва чи проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Ефективне використання експортно-імпортного потенціалу промислового сектору України є першочерговим завданням модернізації та розвитку національної економіки.

На державному рівні вирішення проблеми імпортозалежності має системоутворюючу роль, яка полягає у налагодженні міжфункціональних, міжгалузевих, міжсекторальних зв'язків між регіонами [16].

Обіг капіталу між вітчизняними підприємствами дасть змогу модернізувати виробниче оснащення підприємств, розвивати інтелектуальний складник, удосконалювати кадровий потенціал тощо. У сучасному економічному просторі ефективною буде та діяльність, яка під тиском нових чинників впливу здатна на швидке реагування: переорієнтацію, диверсифікацію, реінжиніринг, модернізацію у руслі загальної стратегії та довгострокової перспективи. Ефективне використання експортно-імпортного потенціалу промислового сектору України є першочерговим завданням модернізації та розвитку національної економіки.

У сучасних умовах розвитку світової економіки політика імпортозаміщення має стати важливим інструментом державного протекціонізму тільки на етапі реструктуризації економіки, шляхом підтримки з боку держави інноваційного підприємства, розвитку нових та модернізації наявних виробництв спочатку для внутрішніх потреб, а згодом і для виходу на зовнішні ринки. Особливу увагу при цьому необхідно приділити розвитку малого та середнього бізнесу, який може стати базисом інноваційного підприємництва з урахуванням його господарської налаштованості та

інтелектуального потенціалу. Посилення їхньої ролі як носіїв інноваційного розвитку сприятиме посиленню їх вагомості в процесі модернізації економіки [12].

Важливу роль у вирішенні проблеми імпортозаміщення відіграє малий бізнес, саме він є сприятливим середовищем для розвитку інновацій у всіх сферах життєдіяльності. Малі підприємства впливають на розвиток соціально-економічної системи, тим самим забезпечується стійкість національної економіки.

Говорячи про роль малого бізнесу в соціально-економічній системі держави, необхідно зазначити, що це призведе до позитивних наслідків, наприклад до:

- формування місцевої інфраструктури через найбільш повне задоволення потреб населення у товарах і послугах;
- зростання валового внутрішнього продукту з регіону;
- формування економіки регіону, що зменшує відтік робочої сили;
- створення конкурентного середовища;
- високої мобільності та результативності;
- динамічності освоєння нових видів товарів, підвищення якості товарів;
- гнучкості до економічної кон'юнктури ринку і мобільності порівняно з великими організаціями.

Малий бізнес є учасником інноваційного процесу, оскільки має здатність до прийняття та розвитку технічних і технологічних нововведень. Чим стійкіші позиції малого бізнесу в економіці й активніша його участь у ринковій конкуренції, тим сильніша протидія монополізації ринку, притаманній великому бізнесу. У моменти занепаду економічної кон'юнктури малий бізнес має стабілізуючий вплив на економічну й соціальну сфери, але він вимагає значної підтримки держави.

Таким чином, мале підприємство бере участь у підтримці динамічного соціально-економічного розвитку держави у цілому. Тим самим забезпечуються стійкість і конкурентоспроможність національної економіки.

**Висновки з проведеного дослідження.** Індустріалізація промислового підприємства, що орієнтується на експорт, в умовах інноваційного розвитку має всі шанси досягти синергетичного соціально-економічного ефекту в умовах нестабільності економіки України. Необхідність реалізації в Україні політики імпортозаміщення і розвитку внутрішнього ринку зумовлена критичним рівнем імпортозалежності за більшістю видів економічної діяльності. Перспективним шляхом є орієнтація розвитку країни, стратегічною метою якого є максимальне задоволення національних і регіональних потреб проміжного і кінцевого споживання за рахунок розвитку внутрішнього виробництва з подальшим експортним спрямуванням імпортоза-

мінної продукції. Україні потрібен збалансований розподіл акцентів між модернізацією і перспективами розвитку великих промислових компаній, діяльність яких доцільна у капіталоємному масштабі виробництві, і стимулюванням розвитку малого підприємництва.

Подальші дослідження слід присвятити вивченню інших аспектів імпортозалежності та розробленню інструментів реалізації політики імпортозаміщення на різних рівнях. У зв'язку із цим особливу увагу треба приділити розробленню заходів щодо стимулювання вітчизняного малого інноваційного бізнесу.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Ілляшенко С.М. Маркетингові аспекти управління інноваційним розвитком: монографія; за ред. С.М. Ілляшенка. Суми: Папірус, 2014. 480 с.
- Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми: монографія. К.: КНЕУ, 2002. 245 с.
- Мазараки А.А., Босовская М.В. Теоретические и методологические основы формирования интеграционной стратегии предприятий. Бизнес Информ. 2013. № 7. С. 299–308.
- Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. М.: Маркетинг, 2002. 892 с.
- Болотна О.В., Ларіна Т.Ф. Політика імпортозаміщення як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. Бізнес Інформ. 2012. № 10. С. 23–25
- Дунаєв І.В., Бабаєв В.Ю. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України. Державне будівництво. 2012. № 1. С. 1–9.
- Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, А.В. Шевченко та ін.; за заг. ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2012. 71 с.
- Коваленко Н.В. Забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у світовій економіці: монографія. Донецьк: ДонДТУ, 2010. 426 с.
- Мельник Т.М. Регулирование импорта в условиях экономического кризиса. Журнал европейской экономики. 2011. № 3(10). С. 273–291.
- Пазізіна С.М. Розвиток імпортозаміщення в період реструктуризації промислового виробництва. Загальні проблеми економіки. 2012. № 3. С. 150–154. URL: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/nie/2012\\_3/150-154.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_3/150-154.pdf).
- Федулова Л.І. Перспективи інноваційного розвитку промисловості України. Економіка і прогнозування. 2006. № 2. С. 58–76.
- Якубовський М.М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортозалежності економіки України. Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць. К.: Ін-т економ. та прогноз. НАН України, 2011. С. 100–112.
- Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Юрченко К.Г. Регіональні особливості політики імпортозаміщення. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/importofm-e3abf.pdf>.
- Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». К.: НІСД, 2017. 928 с. URL: [http://lv.niss.gov.ua/public/File/book\\_2017/Poslanya\\_druk\\_fin.pdf](http://lv.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf).
- Лупак Р. Аналіз стану імпортозалежності в Україні: регіональні особливості. Державне управління. 2017. № 2(58).